

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК: 373.3:94(477)"20" + 371.3:94(477)

DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(53\).2025.341706](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(53).2025.341706)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ (НА ОСНОВІ ПІДРУЧНИКІВ РЕКОМЕНДОВАНИХ МОН)

Неля Світлик¹

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: nelja.svitlyk@uzhnu.edu.ua

Scopus Author ID – 57190390126

Researcher ID – R 1835-2019

<https://orcid.org/0000-0001-6377-5813>

Вікторія Кузьма²

доктор філософії, старший викладач кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: viktoria.kuzma@uzhnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-0291-643X>

У статті розглянуто специфіку викладання давньої історії України в сучасній школі на основі аналізу підручників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для 6 класів. Актуальність теми зумовлена потребою вдосконалення історичної освіти відповідно до вимог компетентнісного навчання, формування історичної свідомості та критичного мислення в учнів. Метою дослідження є виявлення основних тенденцій, підходів і методичних особливостей подачі матеріалу з найдавніших періодів історії України у шкільних курсах. У процесі дослідження застосовано методи контент-аналізу, порівняльного аналізу, педагогічного спостереження. Проаналізовано підручники авторських колективів О. Бандровського, В. Власова, І. Щупака, Н. Сорочинської та інших, затверджених МОН для використання у загальноосвітніх навчальних закладах. Розглянуто особливості викладання давньої історії України за програмою «Інтелект України». Встановлено, що сучасні підручники з історії України орієнтовані на компетентнісний підхід, передбачають інтеграцію знань, роботу з джерелами, формування аналітичних навичок, а також сприяють національно-патріотичному вихованню. Разом з тим, виявлено окремі методичні проблеми, зокрема фрагментарність подачі матеріалу, недостатню представленість альтернативних наукових концепцій та регіональних особливостей. У підсумку зроблено висновок про необхідність подальшого вдосконалення змістового наповнення підручників та навчально-методичного забезпечення шкільного курсу давньої історії України. Представлені результати можуть бути корисними для вчителів, методистів, авторів підручників і дослідників історичної освіти.

Ключові слова: історія України, шкільний підручник, давня історія, методика викладання, компетентнісний підхід, МОН України.

Постановка проблеми. У шкільній історичній освіті викладання давньої історії України відіграє ключову роль не тільки для процесу набуття історичних знань, а й формування громадянської свідомості та розуміння витоків державності. Знайомство учнів із предметом «Історія» починається саме з цього матеріалу. Тому особливо важливим є виважений підхід до розроблення шкільних підручників, здатних зацікавити учнівську молодь і мотивувати її до подальшого вивчення історії. Однак сучасні освітні трансформації, запровадження компетентнісного підходу, НУШ, а також оновлення змісту та структури навчальних програм і підручників потребують глибокого аналізу способів подачі

матеріалу з найдавніших періодів української історії. Особливу увагу заслуговують питання відповідності сучасних підручників державним стандартам, баланс між науковістю та доступністю викладу, наявність інтегративних підходів, міжпредметних зв'язків та візуального супроводу.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення якісної історичної освіти в умовах реформування української школи. Давня історія України в нових шкільних підручниках розглядається з урахуванням сучасних підходів до навчання, однак залишаються виклики, пов'язані з переосмисленням історичних наративів, обсягом матеріалу, віковими особливостями учнів, а також інтеграцією змісту в

¹ © Світлик Н.

² © Кузьма В.

межах міждисциплінарних курсів. Дослідження дозволяє оцінити ефективність реалізації освітніх цілей засобами підручників, затверджених Міністерством освіти і науки України.

Метою дослідження є аналіз особливостей викладання давньої історії України в сучасній школі на основі змісту чинних шкільних підручників, рекомендованих МОН, з урахуванням державних стандартів освіти та концептуальних змін у навчально-методичному забезпеченні. У дослідженні застосовано сукупність загальнонаукових і спеціальних **методів**, зокрема: порівняльний аналіз – для виявлення відмінностей і спільних рис між підручниками різних авторських колективів; контент-аналіз – для оцінки структури, термінології, обсягів інформації та характеру ілюстративного матеріалу; метод систематизації й узагальнення – для формулювання висновків щодо ефективності викладання давньої історії; метод критичного аналізу – для оцінки відповідності підручників вимогам освітніх стандартів та сучасним педагогічним підходам.

Джерела та література. Джерельну основу дослідження становлять сучасні шкільні підручники та навчальні програми, рекомендовані Міністерством освіти і науки України для викладання історії у 6 класах в умовах Нової української школи (НУШ). Особливу увагу зосереджено на тих виданнях, у яких представлено матеріал з давньої історії України в контексті інтегрованого курсу разом із всесвітньою історією. Серед нормативно-правових документів використано матеріали «Закону України про повну середню освіту» [Закон України «Про повну загальну середню освіту», 2025], Постанову Кабінету Міністрів про «Державний стандарт базової середньої освіти» [Державний стандарт базової середньої освіти, 2020], модельну навчальну програму «Досліджуємо історію і суспільство» [Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство, 2023] та освітню програму викладання історії України в школах де ведеться навчання за програмою «Інтелект України» [Освітня програма базової школи науково-педагогічного проекту «Інтелект України», 2024].

Серед ключових підручників, що стали об'єктом аналізу, – підручники авторських колективів О. Бандровського, В. Власова, О. Данилевської [Бандровський та ін., 2023], О. Гісема та О. Гісем [Гісем та ін., 2023], І. Щупака та О. Бурлаки [Щупак та ін., 2023], які є рекомендованими МОН для учнів 6 класу. Вони відображають сучасні методичні підходи до подачі історичного матеріалу в інтегрованому форматі та демонструють варіативність у структурі, термінології, ілюстративному матеріалі, рівні складності текстів.

Окрему увагу в дослідженні приділено навчальній програмі та підручникам, створеним у межах науково-педагогічного проекту «Інтелект України» [Гавриш, Аркуша, 2022], які мають власну модель подачі історичних знань. Вона вирізняється акцентом на міждисциплінарність, активізацію критичного мислення та раннє введення понять історичної науки. Також проаналізовано підручник Н. Сорочинської та О. Мартинюк [Сорочинська, Мартинюк, 2019], який презентує попередню редакцію інтегрованого підходу,

що дозволяє простежити еволюцію змісту, методичних підходів і термінологічної бази під час переходу до оновлених програм НУШ.

Проблематика викладання історії України в шкільній освіті після 1991 року стала об'єктом пильної уваги з боку українських дослідників, педагогів, методистів. Одним із перших комплексних аналізів потреб та викликів історичної освіти у пострадянський період була стаття українського історика Я. Грицака «Як викладати історії України після 1991 року» [Грицак, 2000], в якій автор наголошував на потребі переосмислення змісту історії України, відмови від націоналістично-монолітного наративу та інтеграції сучасних європейських підходів до викладання історії.

Історик О. Удод акцентував на важливості аксіологічного підходу у формуванні змісту підручників, особливо в контексті становлення демократичного суспільства, де цінності та критичне мислення мають стати основою навчання. [Удод, 2000]. Цей підхід знайшов підтримку в працях О. Пометун, яка розробила цілісну методику навчання історії, що базується на формуванні ключових компетентностей учнів, зокрема уміння працювати з джерелами, аналізувати факти та формулювати власну позицію [Пометун, 2006].

С. Кульчицький у своїх працях зосереджувався на державному стандарті історичної освіти, підкреслюючи необхідність чітких вимог до шкільних підручників і досягнення балансу між академічною точністю та віковою доступністю змісту [Кульчицький, 2000]. Ці ідеї були розвинені у працях К. Баханова, який наголошував на компетентнісному підході до викладання історії та необхідності оновлення змісту з урахуванням соціальних викликів. [Баханов, 2005, 2012].

Питання якості й методичної відповідності підручників також порушували В. Сотниченко та О. Ільюшина [Сотниченко, Ільюшина, 2004], які закликали до критичного аналізу навчальної літератури, орієнтованої на сучасного учня. Тим часом Т. Ладиченко [Ладиченко, 2008] звернула увагу на виклики багатокультурного контексту, в якому функціонує сучасна школа, і на необхідність урахування цієї реальності у підручниках з історії.

Новим напрямом в історіографії є дослідження інтегрованого курсу історії та громадянської освіти, як це видно з аналізу підручників і програм, зокрема у рамках проекту «Інтелект України» [Гавриш, Аркуша, 2022]. Дослідники починають аналізувати не лише зміст, а й педагогічні стратегії, які формують уявлення про історію як цілісний процес, пов'язаний з громадянською ідентичністю, критичним мисленням та міжпредметними зв'язками.

Виклад основного матеріалу. Згідно з новими освітніми програмами, затвердженими МОН України у межах реформи НУШ, викладання давньої історії України здійснюється в межах інтегрованого курсу «Історія України. Всесвітня історія» у 6 класі. Такий підхід має на меті формування цілісної картини минулого, розуміння історичних процесів у загальнолюдському та національному контекстах. Водночас він породжує як низку позитивних результатів, так і виклики, які потребують критичної

оцінки. Серед позитивних аспектів інтегрованого підходу у викладанні історії є в першу чергу формування цілісного світогляду учнів. Поєднання національної та всесвітньої історії сприяє розумінню зв'язків між локальними подіями та глобальними історичними процесами. Учні вчать бачити Україну як частину світової цивілізації, що розвивалася не ізольовано, а у взаємодії з сусідніми культурами. До того ж застосування інтегрованого підходу дозволяє усунути дублювання матеріалу. Деякі теми, як-от походження людини, розвиток цивілізації Давнього Сходу, роль грецької колонізації, раніше розглядалися паралельно в курсах історії України та всесвітньої історії. Інтеграція дозволяє уникнути повторень і забезпечити логічну узгодженість змісту.

Проте в сучасній системі шкільної освіти не вдалося остаточно усунути проблемні моменти та ризики інтегрованого курсу. По-перше, в умовах обмеженого навчального часу спостерігається тенденція до скорочення уваги до власне українського історичного матеріалу, зокрема таких тем, як трипільська культура, племінне розселення слов'ян, скіфо-сарматська доба, тощо. Це може призводити до недостатньої глибини засвоєння важливих національних сюжетів. Педагоги також зауважують на проблемі перевантаженості змісту навчального матеріалу. Інтегрований курс охоплює широкий діапазон історичного матеріалу – від кам'яної доби до падіння Західної Римської імперії – як на українських землях, так і у світі загалом. Це створює ризик інформаційного перевантаження учнів, особливо тих, хто має недостатню підготовку з попередніх рівнів освіти. Мають місце і психологічні особливості віку. Учні 6 класу перебувають на межі молодшого і середнього шкільного віку, і для багатьох абстрактні історичні узагальнення, великі часові проміжки, загальні терміни й концепції (цивілізація, імперія, держава) є надто складними без належної адаптації змісту сучасних підручників.

Зауважимо, що вивчення давньої історії в школі стикається і з іншими викликами. Серед них – недостатня кількість сучасних підручників із новітніми науковими дослідженнями, вплив політичних та ідеологічних факторів на подачу матеріалу, а також брак практичних методів навчання, які б зацікавили учнів. Водночас сучасні освітні технології відкривають нові можливості. Використання інтерактивних карт, віртуальних музеїв, археологічних реконструкцій та документальних фільмів робить вивчення історії більш захопливим і доступним.

Сучасні шкільні підручники подають матеріал з історії на різних рівнях глибини та деталізації, що залежить від віку учнів і навчальної програми. Однак аналіз показує, що існує потреба в оновленні змісту з урахуванням новітніх археологічних відкриттів і наукових досліджень, а також у використанні більш інтерактивних і міжпредметних підходів до викладання. При вивченні матеріалів підручників колективів авторів, які є рекомендовані МОН для учнів середньої школи, можна констатувати, що всі вони мають типову структуру, методичне наповнення.

Проте відрізняються логічністю викладу тексту, його доступністю та інформативністю.

Загалом, як вже зазначалось вище, давня історія України вивчається учнями в 6 класі в рамках інтегрованого курсу в комплексі із всесвітньою історією. Підручники авторських колективів Н. Сорочинської та О. Мартинюк [Сорочинська та ін., 2019], О. Бандровського, В. Власова, О. Данилевської [Бандровський та ін., 2023], О. Гісема та О. Гісем [Гісем та ін., 2023], І. Щупака та О. Бурлаки [Щупак та ін., 2023], є рекомендованими МОН для вивчення історії для учнів 6 класу. Кожен підручник має чітку структуру та логіку викладу. Матеріал подається хронологічно, починаючи з найдавніших часів – від палеоліту до періоду Київської Русі. Підручники також містять чітку рубрикацію (теми, підпункти, ключові дати, поняття, персоналії). Автори підручників упроваджують сучасні методи візуалізації, зокрема схеми, діаграми, історичні карти, ілюстрації, інфографіки.

Дотримана також специфіка викладу давньої історії України. Зокрема, значна увага приділяється етногенезу українського народу, питанням автохтонності, ролі трипільської культури, скіфів, слов'янських племен. Історичний процес розглядається як безперервний розвиток, а не як ізольовані етапи. Позитивно, що подача матеріалу часто базується на історичні джерела. Учні знайомлять з уривками з літописів, хронік, археологічними знахідками, тощо. В текст часто включено дискусійні питання. Підручники також мають географічний компонент, карти та схеми.

Зауважимо також, що сучасні підручники з історії для 6 класу, розроблені відповідно до оновлених програм НУШ, активно залучають різноманітні візуальні, джерельні та аналітичні компоненти, що є важливими для формування критичного мислення й історичної компетентності учнів. Проте рівень і глибина використання таких засобів значно варіюється залежно від концепції кожного видання. Залучення карт, джерел і візуальних засобів значно збагачує викладання давньої історії. Такі підручники не лише дають знання, але й формують у школярів навички роботи з історичними картами, джерелами, схемами – що відповідає ключовим і предметним компетентностям згідно із концепцією НУШ.

Змістове наповнення матеріалів за навчальною програмою «Інтелект України» в цілому відповідає програмі НУШ, проте відрізняється специфікою подачі та організації навчального процесу. Програма «Інтелект України» забезпечує поглиблене вивчення давньої історії України, орієнтоване на логічне, образне та критичне мислення. Вона поєднує зміст державного стандарту з авторськими методами, створюючи сприятливе середовище для формування в учнів цілісного уявлення про найдавніші етапи історії України.

Підручники та робочі зошити спеціально адаптовані до програми та створені авторами проєкту «Інтелекту України». Часто використовуються інтерактивні методи: мінідослідження, історичні задачі, логічні схеми, інфографіка. Практикуються рольові ігри (наприклад, «Суд над археологами», «Аргументи скіфів», «Рада племені»), дебати, аналіз

археологічних джерел. [Гавриш, Аркуша, 2022]. При викладанні матеріалу робиться пріоритет на розуміння причинно-наслідкових зв'язків і узагальнення історичного досвіду, а не простого запам'ятовування дат і фактів. Значну увагу приділено розвитку компетентностей: уміння читати карти, аналізувати візуальні джерела, порівнювати історичні події.

Кожен із проаналізованих підручників відрізняється специфікою подачі навчального матеріалу. Підручник Н. Сорочинської та О. Мартинюк [Сорочинська та ін., 2019], став одним із перших видань у форматі інтегрованого курсу. В цілому він демонструє прагнення до балансу між українською та світовою історією. Автори приділяють увагу паралелям між подіями в Україні та за її межами, подаючи історичний матеріал із позицій національної ідентичності. Підручник авторів О. Бандровського, В. Власова та О. Данилевської [Бандровський та ін., 2023] вирізняється ґрунтовним викладом матеріалу з чітким поділом на розділи, що охоплюють давню історію України у логіці послідовного історичного наративу. Значну увагу приділено персоналіям, археологічним даним, історичним джерелам, що формує у школярів уявлення про багатовимірність минулого. Водночас підручник дещо перевантажений текстовими фрагментами, а складна термінологія потребує пояснення, аби не ускладнювати сприйняття історичного змісту.

Інший підхід спостерігається у підручнику О. Гісема та О. Гісем [Гісем та ін., 2023], де події давньої історії подано в узагальненій формі, з акцентом на хронологічну послідовність і міжцивілізаційні паралелі. Перевагою є стислий, доступний текст, візуальна підтримка, системність завдань. Однак спрощеність викладу обмежує глибоке опрацювання тем української стародавньої історії, що може призводити до поверхневого розуміння національного історичного процесу.

Інтегрований підручник О. Пометун та Т. Ремех [Пометун та ін., 2023], побудований на поєднанні історії та громадянської освіти, пропонує інноваційний формат навчання. Давня історія тут подається крізь призму суспільних процесів, цінностей, взаємозв'язків із сучасністю. Широко застосовуються елементи формульовального оцінювання, рефлексивні завдання, кейс-методи. Проте акцент на соціально-громадянському компоненті відсуває на другий план системне викладання історичних фактів і подій, що може зменшити цілісність історичної картини.

І. Щупак та О. Бурлака [Щупак та ін., 2023] у своєму підручнику прагнуть до міжкультурної відкритості, але не втрачають фокус на українському контексті. Висвітлення тем ґрунтується на роботі з джерелами, включаючи уривки з праць Геродота, археологічні описи, фотодокументи. Підхід авторів відзначається науковістю та візуальною динамікою, хоча складність деяких понять може створити бар'єри для учнів.

Способи подачі окремих тем з курсу давньої історії України колективом авторів також відрізняються. До прикладу, важливим компонентом навчального матеріалу про давню історію України є тема вивчення археологічних культур, яка формує в учнів базове

уявлення про доісторичні етапи розвитку людства на українських землях. Порівняльний аналіз сучасних підручників свідчить про значні відмінності у підходах до висвітлення цієї теми. Так, Н. Сорочинська та О. Мартинюк подають розлогий історико-культурний контекст, однак власне питанням з історії давньої України вперше окремо виділено параграф лише при огляді трипільської культури [Сорочинська та ін., 2019, с. 33–38]. Також зауважимо, що текст подано в академічному стилі, менш адаптованому для молодших школярів.

У підручнику О. Бандровського, В. Власова та О. Данилевської темі археологічних культур присвячено цілий розділ. Автори докладно зупиняються на трипільській, середньостогівській та ямній культурах. Подано порівняльну таблицю характеристик двох найбільших культур: трипільської й середньостогівської. Наприклад, у тексті читаємо: «Найяскравішою археологічною культурою IV – III тис. до н.е. була трипільська культура. Її поселення відзначалися впорядкованим плануванням, круговою забудовою та високим рівнем ремесел» [Власов та ін., 2023, с. 29]. Текст також супроводжується мапою поширення археологічних культур на території України та ілюстраціями зразків кераміки, що сприяє кращому візуальному сприйняттю матеріалу.

У підручнику О. Гісема та О. Гісем дані про археологічні культури подані коротко, у формі загальних характеристик. До прикладу: «На українських землях у давнину існували різні археологічні культури – наприклад, трипільська, середньостогівська...і т.д.» [Гісем та ін., 2023, с. 29]. Опис має узагальнений характер, бракує конкретних прикладів матеріальної культури або побуту. Візуальний супровід обмежується одним зображенням трипільського горщика та реконструкції протоміста трипільців [Гісем та ін., 2023, с. 29-30]. Підручник О. Пометун і Т. Ремех подає інформацію у формі проблемних запитань: «Що таке археологічна культура? «Як жили трипільці? »Чому археологи вважають Трипілля унікальним явищем у Європі?» [Пометун та ін., 2023, с. 26]. Далі учням пропонують зіставити опис житла, орнаментів кераміки та артефактів трипільської культури. Такий підхід стимулює дослідницьку активність і формує навички аналізу. Водночас згадки про інші культури, як-от середньостогівська, ямна чи катакомбна, відсутні, що ускладнює формування системного уявлення в учнів про заселення території України в доісторичні часи.

У підручнику І. Щупака та О. Бурлаки археологічні культури згадані у міжкультурному контексті. Автори використовують міжпредметні зв'язки, а також дають учням завдання для роботи з артефактами, зокрема пропонують «зчитати» інформацію з фрагмента трипільської посудини. Таким чином, лише окремі підручники забезпечують цілісний та структурований підхід до вивчення археологічних культур, поєднуючи фактичний матеріал, візуальні джерела, завдання на мислення та міжпредметні зв'язки. Інші авторські колективи обирають скорочену або інтегративну модель подачі, що має як плюси через кращу доступність матеріалу, так і мінуси через втрату глибини матеріалу для вивчення.

Однією з центральних тем давньої історії України, що висвітлюється в шкільних підручниках для 6 класу, є формування і розвиток перших державних утворень на території України, зокрема скіфської держави та грецьких колоній Північного Причорномор'я. Порівняння змістового наповнення теми у провідних навчальних виданнях демонструє відмінності в акцентах, глибині викладу, методичних підходах і системі джерельного супроводу. Так, підручник Н. Сорочинської та О. Мартинюк відзначається ґрунтовним описом кочового світу у параграфі «Племена і народи раннього залізного віку на території України» [Сорочинська та ін., 2019, с. 83-87]. Це також єдиний із проаналізованих підручників, який містив згадку про давнє населення Криму – таврів [Сорочинська та ін., 2019, с. 84]. Позитивним також є наявність порівняльної таблиці кочових народів, яку автори пропонують заповнити учням, що краще сприяє розумінню спільних рис та відмінностей кочового світу на території України в ранній залізний вік.

У підручнику І. Щупака та О. Бурлаки теми подано в інтегрованому європейському контексті. Наприклад, при висвітленні скіфів автори порівнюють їх із кочовиками Центральної Азії, підкреслюючи специфіку господарства та військової організації. Учням пропонують завдання на узагальнення: «Порівняйте образ скіфа-воїна в уявленнях Геродота і в археологічних джерелах» [Щупак та ін., 2023, с. 43]. Грецька колонізація розглядається в контексті «співіснування різних культур на території України». Позитивним є аналіз прикладів матеріальної культури (монети, амфори, архітектурні залишки, тощо).

У підручнику О. Гісема та О. Гісем теми кочових цивілізацій подано скорочено та загально інформативно. Наприклад, про скіфів сказано трохи більше, а про кіммерійців і сарматів лише по кілька речень без глибшого аналізу суспільного устрою, ролі кіммерійців і сарматів у євразійських контактах або їхнього внеску в культуру [Гісем та ін., 2023, с. 86]. Про грецькі колонії йдеться в контексті «приходу колоністів», але бракує пояснень щодо мотивів колонізації, специфіки політичного устрою чи взаємодії з місцевими племенами [Гісем та ін., 2023, с. 135–136]. Методичний апарат обмежений базовими запитаннями, однак є інтерактивні ігри, творчі завдання тощо.

Підручник О. Бандровського, В. Власова та О. Данилевської подає достатньо ґрунтовну характеристику Скіфської держави, акцентуючи увагу на її структурі, господарстві, контактах з античним світом. Автори наводять опис побуту скіфів, згадують Геродота як першого дослідника історії скіфів, наводячи цитату з його праці: «Оскільки скіфи були кочовиками вони не залишили по собі поселень» [Бандровський та ін., 2023, с. 167]. Окремо подано карту Великої Скіфії, схему поховання, фото скіфського золота. Розгляд грецької колонізації теж послідовний: учням коротко згадують Ольвію, Херсонес і Пантікапей за типом устрою, формою правління та особливостями торгівлі [Бандровський та ін., 2023, с. 104]. Дано унаочнення у вигляді реконструкцій полісів. Матеріал подано в контексті історії материкової стародавньої Греції.

В курсі давньої історії України для 6 класу важливе місце посідає також тема ранніх слов'ян, адже саме в цей період формуються уявлення учнів про витоки українського народу, його етнічне походження, духовну культуру та місце в загальноєвропейському історичному процесі. У сучасних підручниках спостерігаємо суттєві розбіжності у висвітленні цієї теми – як за обсягом, так і за змістовими акцентами. У підручнику О. Бандровського, В. Власова, О. Данилевської тема слов'ян викладена в межах окремого параграфа «Давні слов'яни на теренах України», де докладно описано умови життя, господарство, вірування та суспільний устрій племен [Бандровський та ін., 2023, с. 244–252]. Згадується про походження назв слов'янських племен. Автори зазначають: «Найдавніші свідчення про них належать римським історикам... Плінію Старшому, Тациту, Птолею, Йордану» [Бандровський та ін., 2023, с. 245]. Також, позитивним є включення у текст підручника карти розселення слов'ян та порівняльної таблиці побуту слов'ян і германських племен. Для роботи з джерелами наведено уривок з праці Йордана про вене́дів [Бандровський та ін., 2023, с. 245].

У підручнику О. Гісема та О. Гісем тема слов'ян зведена до кількох абзаців у межах ширшої теми про народи Європи. Автори дають лише загальну характеристику поселень. Про слов'янські археологічні культури згадано одним реченням. Подано також уривок із праці Прокопія Кесарійського про антів і склавінів [Гісем та ін., 2023, с. 187]. В даному підручнику бракує матеріалів про господарство слов'ян, їхню духовну культуру чи політичну організацію.

У підручнику О. Пометун і Т. Ремех підхід інтегрований. Матеріал про давніх слов'ян подано через діяльнісний формат із застосуванням міжпредметних зв'язків. Параграфи сформовано у вигляді предметних питань – «Хто такі слов'яни? Яким було їхнє господарське життя, вірування, культура? тощо. Підручник також містить багато уривків із джерел про перші письмові згадки, велику кількість зображень, схему походження сучасних народів від гілок давніх слов'ян [Пометун та ін., 2023, с. 213–222]. Наприклад, учням пропонують завдання: «Уважно розгляньте малюнок реконструкції слов'янського поселення. Які особливості господарства і побуту можна помітити?» [Пометун та ін., 2023, с. 217]. Важливо, що в даному підручнику слов'яни показані не лише як окрема етнічна спільнота, а як активні учасники трансформаційної доби.

У підручнику І. Щупака та О. Бурлаки тема «Ранніх слов'ян» подається у контексті розвитку інших народів Європи в добу Великого переселення. Зроблено акцент на тому, що слов'яни були частиною ширших цивілізаційних процесів. Цінним є включення до даного підручнику QR-коду на відео з реконструкцією слов'янського поселення та інтерактивного тесту. Дана методика сприяє формуванню дослідницьких компетентностей, але базовий зміст матеріалу подано доволі коротко.

З аналізу видно, що найповніше і структурно тема ранніх слов'ян розкривається в підручниках О. Бандровського – В. Власова та О. Пометун-

Т. Ремех. Тут учні отримують не лише факти, а й інструменти для осмислення матеріалу: карти, джерела, реконструкції. Інші підручники подають тему побіжно або стисло, з недостатнім урахуванням джерел і контексту. Урахування матеріалу про найдавніші слов'янські археологічні культури як підґрунтя для вивчення ранніх слов'ян простежується лише в окремих виданнях, хоча саме цей аспект є ключовим у шкільному курсі.

Висновки. Сучасні шкільні підручники з історії України, затверджені МОН, демонструють прагнення до оновлення змісту та методики викладання давньої історії. Їх особливістю є інтеграція знань, розвиток критичного мислення, увага до культурної спадщини. Однак вони потребують подальшого вдосконалення в напрямку балансу між фактологією й аналітикою, більшої уваги до історичних дискусій і регіональних особливостей.

Аналіз сучасних підручників із викладання давньої історії України у 6 класі, зокрема в інтегрованому курсі «Історія України. Всесвітня історія», засвідчує важливі досягнення в оновленні змісту та методики навчання. Зокрема, підручники О. Бандровського та ін., О. Пометун та ін., Н. Сорочинської та ін., і В. Щупака та ін., демонструють системний підхід до подання матеріалу, активно використовуючи картографічний, джерельний і візуальний апарат, що сприяє розвитку критичного мислення учнів та формуванню історичних компетентностей. Залучення археологічних джерел, уривків із праць античних авторів та інтерактивних елементів значно покращує якість засвоєння історичного матеріалу та зацікавлює учнів.

Водночас дослідження виявило низку проблем. По-перше, не всі підручники рівномірно охоплюють ключові теми давньої історії України, що інколи призводить до фрагментарності знань. По-друге, деякі видання обмежуються поверхневим викладом, без достатньої роботи з первинними джерелами чи

аналітичними вправами, що знижує методичну відповідність і компетентнісний потенціал. Також відсутність єдиних стандартів у методичному супроводі та використанні візуальних матеріалів ускладнює формування послідовного освітнього простору.

Перспективи подальших досліджень і практичних розробок полягають у поглибленому аналізі ефективності застосування інтерактивних та міжпредметних методик при викладанні давньої історії, удосконаленні системи підготовки учителів з акцентом на роботу з джерелами та візуальними матеріалами, а також розробці єдиних методичних рекомендацій щодо формування змісту та структури підручників. Важливо також розширювати використання цифрових технологій і мультимедійних засобів для залучення сучасних учнів до активного пізнання історії. Для підвищення ефективності вивчення давньої історії необхідно розширювати навчальні програми, застосовувати сучасні технології, організовувати польові дослідження та залучати науковців. Важливо також враховувати індивідуальні інтереси учнів і розвивати їхнє критичне мислення.

Загалом, оновлення змісту й методики викладання давньої історії України в рамках інтегрованого курсу є важливим кроком на шляху до формування історично грамотної, критично мислячої молоді, здатної усвідомлено ставитися до національної та світової історії. Інтегрований курс дає змогу модернізувати історичну освіту в 6 класі, наблизити її до європейських стандартів і сформувати історичну свідомість нового типу. Однак для досягнення бажаних результатів необхідно удосконалювати методичні підходи, чітко структурувати зміст, забезпечувати підготовку вчителів до інтегрованого викладання та урівноважувати обсяг і складність матеріалу з урахуванням вікових особливостей учнів.

Список використаних джерел

- Баханов, К., 2005. *Оновлення змісту сучасної шкільної історичної освіти*, Донецьк: ЛТД, 326 с.
- Баханов, К., 2012. *Навчання історії в школі під кутом зору компетентнісного підходу: посіб. для вчителя*, Харків: Вид. група «Основа», 127 с.
- Бандровський, О., Власов, В., Данилевська, О., 2023. *Історія України. Всесвітня історія*. 6 клас, Київ: Генеза, 272 с.
- Гавриш, І., Аркуша, О., 2022. Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти (інтегрований курс). Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти, які працюють за науково-педагогічним проектом «Інтелект України». URL: <https://intellect-ukraine.org/pro-nas/1-chomu-same-my#Docs> (останній візит 06.09.2025).
- Гісем, О., Гісем, О., 2023. *Історія України. Всесвітня історія*. 6 клас. НУШ, Харків: видавництво «Ранок», 192 с.
- Грицак, Я., 2000. Як викладати історію України після 1991 року, *Українська історична дидактика*, К.: Генеза, с. 63–76.
- Державний стандарт базової середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р., № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF> (останній візит 06.09.2025).
- Закон України «Про повну загальну середню освіту» із змінами і доповненнями внесеними законами України (остання редакція від 26.02.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (останній візит 06.09.2025).
- Кульчицький, С., 2000. Державний стандарт освіти й вимоги до нового покоління підручників з історії, *Українська історична дидактика*, К.: Генеза, с. 227–232.
- Ладиченко, Т., 2008. Нові методи вивчення історії у багатокультурному суспільстві, *Історія в школах України*, вип. 11–12, с. 9–11.
- Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство, 2023. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори Васильків І.Д., Димій І.С., Шеремета Р.В.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07.pdf>. (останній візит 06.09.2025).
- Історія України. Всесвітня історія. Навчальна програма. 5–9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/navchalniprogrami/navchalni-programi-5-9-klas> (останній візит 06.09.2025).
- Освітня програма базової школи науково-педагогічного проекту «Інтелект України». Адаптаційний цикл. (5–6 класи). Затверджена 21.06.2024. URL: <https://intellect-ukraine.org/pro-nas/1-chomu-same-my#Docs> (останній візит 06.09.2025).

- Пометун, О., Ремех, Т., 2023. *Досліджуємо історію та суспільство. Підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти*, К.: Видавничий дім «Освіта», 256 с.
- Пометун, О., Гупан, Н., Власов, В., 2018. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: метод. посіб. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 208 с.
- Пометун, О., 2006. *Методика навчання історії в школі*, К.: Генеза, 328 с.
- Програма для закладів загальної середньої освіти «Історія України» для 5–9 та 10–11 класів зі змінами. Наказ МОН № 698 від 3.08.2022.
- Сорочинська, Н., Мартинюк, О., 2019. *Всесвітня історія. Історія України [інтегрований курс]: підручник для 6 кл. закладів загальн. серед. освіти*, Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 224 с.
- Сотниченко, В., Ілюшина, О., 2004. Які підручники потрібні сучасній школі? *Історія в школі*, № 10, с. 34–37.
- Удод, О., 2000. Аксиологічний підхід при формуванні змісту сучасної шкільної історичної освіти (на матеріалах підручників з історії України) *Українська історична дидактика*, К.: Генеза, с. 55–62.
- Щупак, І., Бурлака О., 2023. *Історія України. Всесвітня історія. 6 клас*, К.: УОБЦ "Оріон", 256 с.

References

- Bahanov, K., 2005. *Ono'vlennia zmistu suchasnoi' shkil'noi' istorichnoi' osvity* [Updating the content of modern school historical education], Donetsk: LTD, 326 p. (in Ukrainian).
- Bahanov, K., 2012. *Navchannia istorii v shkoli pid kutom zoru kompetentnisnogo pidkhodu: Posibnyk dlia vchytelia* [Teaching history at school from the perspective of a competence-based approach], Kharkiv: Osнова Publishing Group, 127 p. (in Ukrainian).
- Havrysh, I., & Arkusha, O., 2022. *Ukraina i svit: Vstup do istorii ta hromadians'koi' osvity (intehrovanyi kurs). Navchal'na prohrama dlia ZZO, yaki pratsiuiut' za NPP "Intel'ekt Ukrainy"* [Ukraine and the world: Introduction to history and civic education (integrated course)]. Retrieved from <https://intellect-ukraine.org/pro-nas/1-chomu-same-my#Docs> (06.09.2025). (in Ukrainian).
- Hisem, O., & Martyniuk, O., 2023. *Vstup do istorii ta hromadians'koi' osvity: Pidruchnyk dlia 5 klasu ZZO* [Introduction to history and civic education: Textbook for Grade 5], Kharkiv: Ranok. (in Ukrainian).
- Hisem, O., & Hisem, O., 2023. *Istoriia Ukrainy. Vsesvitnia istoriia. 6 klas. NUSH* [History of Ukraine. World history. Grade 6. NUS], Kharkiv: Ranok, 192 p. (in Ukrainian).
- Hrytsak, Ya., 2000. Yak vykladaty istoriu Ukrainy pislia 1991 roku [How to teach Ukrainian history after 1991], *Ukrains'ka istorychna dydaktyka*, Kyiv: Geneza, p. 63–76. (in Ukrainian).
- Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 veresnia 2020 r. № 898. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF> (06.09.2025). (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy "Pro povnu zahal'nu seredniu osvitu" (ostannia redaktsiia vid 26.02.2025). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (06.09.2025). (in Ukrainian).
- Kul'chyts'kyi, S., 2000. Derzhavnyi standart osvity y vymohy do novoho pokolinnia pidruchnykyv z istorii [Education standard and requirements for new generation of history textbooks], *Ukrains'ka istorychna dydaktyka*, Kyiv: Geneza, p. 227–232. (in Ukrainian).
- Ladychenko, T., 2008. Novi metody vyvchennia istorii u bahatokul'turnomu suspil'stvi [New methods of studying history in multicultural society], *Istoriia v shkolakh Ukrainy*, vyp. 11–12, p. 9–11. (in Ukrainian).
- Model'na navchal'na prohrama "Doslidzhuemo istoriu i suspilstvo. 5-6 klasy (intehrovanyi kurs)" [Model curriculum "Exploring History and Society"]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07.pdf> (06.09.2025). (in Ukrainian).
- Istoriia Ukrainy. Vsesvitnia istoriia. Navchal'na prohrama. 5-9 klasy [History of Ukraine. World history. Curriculum for Grades 5-9]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/navchalniprogrami/navchalni-programi-5-9-klas> (06.09.2025). (in Ukrainian).
- Osvitnia prohrama bazovoi shkoly NPP "Intel'ekt Ukrainy". Adaptatsiinyi tsykl (5-6 klasy). Zatverdzheno 21.06.2024. URL: <https://intellect-ukraine.org/pro-nas/1-chomu-same-my#Docs> (06.09.2025). (in Ukrainian).
- Pometun, O., & Remeh, T., 2023. *Doslidzhuemo istoriu ta suspilstvo: Pidruchnyk dlia 6 klasu ZZO* [Exploring history and society: Grade 6 textbook], Kyiv: Vydavnychiy dim "Osvita", 256 p. (in Ukrainian).
- Pometun, O., Hupan, N., & Vlasov, V., 2018. *Kompetentnisno oriyentovana metodyka navchannia istorii v osnovnii shkoli: Metodychnyi posibnyk* [Competency-oriented methodology of teaching history in secondary school], Kyiv: Konvi Print, 208 p. (in Ukrainian).
- Pometun, O., 2006. *Metodyka navchannia istorii v shkoli* [Methodology of teaching history at school], Kyiv: Geneza, 328 p. (in Ukrainian).
- Prohrama dlia ZZO "Istoriia Ukrainy" dlia 5-9 ta 10-11 klasiv zi zminamy. Nakaz MON № 698 vid 03.08.2022. (in Ukrainian).
- Sorochyn's'ka, N., & Martyniuk, O., 2019. *Vsesvitnia istoriia. Istoriia Ukrainy [intehrovanyi kurs]: Pidruchnyk dlia 6 klasu ZZO* [World History. History of Ukraine (integrated course): Grade 6 textbook], Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 224 p. (in Ukrainian).
- Sotnychenko, V., & Iliushyna, O., 2004. Yaki pidruchnyky potrebni suchasni shkoli? [What textbooks are needed for a modern school?], *Istoriia v shkoli*, (10), p. 34–37. (in Ukrainian).
- Udod, O., 2000. Aksiologichnyi pidkhid pry formuvanni zmistu suchasnoi' shkil'noi' istorichnoi' osvity (na materialy pidruchnykyv z istorii Ukrainy) [Axiological approach in forming school history content], *Ukrains'ka istorychna dydaktyka*, Kyiv: Geneza, p. 55–62. (in Ukrainian).
- Bandrovskiy, O., Vlasov, V. & Danylevska, O., 2023. *Istoriia Ukrainy. Vsesvitnia istoriia. 6 klas* [History of Ukraine. World History. Grade 6], Kyiv: Geneza, 272 p. (in Ukrainian).
- Shchupak, I., & Burlaka, O., 2023. *Istoriia Ukrainy. Vsesvitnia istoriia. 6 klas* [History of Ukraine. World History. Grade 6], Kyiv: UOVC "Orion", 256 p. (in Ukrainian).

Nelia Svitlyk

Candidate of historical sciences,
associate professor of the Department of Antiquity, the Middle Ages and the history of pre-modern Ukraine,
SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

Viktoriya Kuzma

Doctor of Philosophy Ph/D, Lecturer, Department of Antiquity, Middle Ages and Premodern History of Ukraine,
SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

SPECIFIC FEATURES OF TEACHING ANCIENT UKRAINIAN HISTORY IN CONTEMPORARY SCHOOLS (BASED ON OFFICIALLY APPROVED TEXTBOOKS)

The article examines the specific features of teaching ancient history of Ukraine in modern secondary schools based on the analysis of textbooks recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine for grades 6-7. The relevance of the study is determined by the need to improve history education in accordance with the requirements of the competency-based approach, the formation of historical awareness, and the development of students' critical thinking. The purpose of the study is to identify the main trends, approaches, and methodological features in the presentation of the earliest periods of Ukrainian history in school courses. The research methodology includes content analysis, comparative analysis, and pedagogical observation. The study analyzes textbooks authored by Vlasov, Shchupak, Sorochynska, and others, approved by the Ministry of Education and Science for use in general secondary schools. It has been found that modern Ukrainian history textbooks are oriented toward the competency-based approach, integrating knowledge, source analysis, the development of analytical skills, and the promotion of national-patriotic education. At the same time, certain methodological issues were identified, such as fragmented presentation of content, insufficient coverage of alternative scholarly interpretations, and lack of regional context. In conclusion, the study emphasizes the need to further improve the content of textbooks and the methodological support for teaching ancient history of Ukraine in schools. The results can be useful for teachers, methodologists, textbook authors, and researchers in the field of history education.

Keywords: *history of Ukraine, school textbook, ancient history, teaching methodology, competency-based approach, Ministry of Education of Ukraine.*

Статус статті:

Отримано: 06.09.2025 Прийнято: 23.09.2025 Опубліковано: 01.11.2025

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-4.0)

ISSN 2523-4498 (Print) ISSN 2786-6513 (Online)